

A Königsbergi Töredékről.

Szily Kálmán főtitkár előterjesztése az április 9-i osztályülésen.

A Halotti Beszéd után a Königsbergi Töredék a legrégibb nyelvemlékünk. Először Toldy Ferencz ismertette a M. T. Akadémia 1863. július 13-án tartott ülésén, s ugyanakkor értekezést ígért róla az Évkönyvek számára; e dolgozata azonban nem készült el soha. Magát a szöveget Irodalmi Olvasókönyvében adta ki, némely nyelvészeti észrevételekkel. A kézirat korát palaeographiai s nyelvtörténeti okokból a XII. század végére vagy a XIII. elejére tette.

Másodszor Volf György mutatta be a M. Tud. Akadémia 1879. június 9-ikén tartott ülésén, azon heliogravure alapján, a melyet dr. Ehrenfeld Adolf hazánkfia — az eredetit Königsbergből a bécsi egyetemi könyvtár közbenjárására egy kis időre megkapván — akkoriban készítettett.

Ennyi az körülbelől, a mit eddig a Königsbergi Töredékről tudunk. Ki fedezte föl, mikor és hogyan került Königsbergbe, minderről nyelv- és irodalomtörténeti kézi könyveink nem tudnak semmit, még a legújabbak sem.

Most, hogy az Akadémia régi nyelvemlékeinkből anthológiát ad ki hasonmásokkal, mulasztásnak tartottam volna jobban utána nem járni e dolognak. Levelet írtam a königsbergi egyetem könyvtár-igazgatóságának, könyvészeti és palaeographiai fölvilágosításokat kérve e nagybecsű nyelvemlékünk felől.

Dr. Schwenke tanár úr, a königsbergi egyetemi könyvtár jelenlegi igazgatója, nagy hálára kötelező szívességgel adott fölvilágosításokat, s az ő tudósításai alapján a következőket terjeszthetem a t. osztályülés elé.

A Toldytól Königsbergi Töredéknek elnevezett magyar nyelvemléket dr. Zacher Gyula germanista, a königsbergi egyetem tanára és könyvtárigazgatója fedezte föl 1862. végén vagy talán 1863. legelején egy a könyvtárhoz tartozó, theologiai tartalmú, latin nyelvű codexnek a szövege elé kötött pergamenlapján. E fölfedezésről Pott Ágoston, hallei egyetemi tanár és a m. tud. akadémia t. tagja értesítette Toldyt, s ugyancsak ő küldötte meg neki a nyelvemlék hasonmását.

A latin codexet, melyhez e nyelvmaradványunk hozzá van kötve, dr. Steffenhagen ekként írta le 1864-ben az «*Altpreussische Monatsschrift* I. kötetének 751. lapján: «*Latin pergamen-codex a XIV. századból*; kis negyedrétt alakú (7½ hüvelyk magas és 5½ hüvelyk széles); könyvtári száma 1194 vagy a régi jelzés szerint Xx. 130. A königsbergi egyetem könyvtárába a tapiaiui

kolostor-könyvtárból került (Ex arce Tapia 1542), hová bizonyosan a minoriták wehlai könyvtárból jutott, mert utolsó lapján ez olvasható: Liber iste datus est fratribus minoribus antiqui conuentus wehlouiensis. Ide pedig alkalmasint Boroszló-ból hozták, talán épen az a névtelen, a ki az utolsó lap aljára ráírta, hogy ekkor és ekkor Boroszlóban volt».

Pott véleménye szerint *e latin codexet a XIV. században* Magyarországon írták és kötötték be, és alkalmasint a XV. században került — via Boroszló — a wehlai ferenczrendi kolostorba s ez már csak azon okból is valószínű, mert a könyvkötő a kötéstábla készítésekor épen magyar írású pergamenlapot vagdalt szét. Külföldön lakó könyvkötő ezt bajosan tehette volna.

Dr. Schwenke igazgató úr mindjárt első levelében, a melyvel szíves volt megtisztelni, arról értesített, hogy a kötéstáblán még több magyar szó is előtűnik, a melyek eddig láthatatlanok voltak. Így pl. világosan kibetűzhette a *tamag* szót, a mi, nyilvánvaló, *támadj*-nak olvasandó.

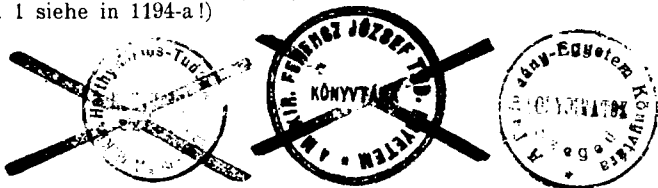
A mint e hírt vettem, azonnal fölkerítem dr. Schwenke igazgató urat, vétesse ki a codexet a kötéstáblából, s ennek fedőlapját áztassa fel, mert valószínű, hogy a könyvkötő a szétvagdalt pergamenlap többi darabjait is fölhasználta a tábla készítésekor. Sejtelmemben nem is csalódtam. Azóta már öt pergamenszalagot fejtettek ki a codex kötéséből, 9 $\frac{1}{2}$ cm. hosszúakat és 2 $\frac{1}{2}$ cm. szélesekkel s világosan elolvashatjuk rajtuk e magyar szavakat: *urdugnec, ysten, lelucnek, mvnybe, chudac, dychev, aniahuz, ezen soval, ur... veled vagion aldut uog, es te mihudnec gumulche, hitessec. hamar, scuz maria, syrotiatuc, tenguruknec, bulch, scent, bodug, bezzug, oznoc, vymad sagu... tegud, ozun keppen, scuz lean fiot, tartia uleben, en tudum, ygeb, germu... bezug seguc, menuen bethle..., fyal usve, tacaruta, dichev scilete, pukulnac setit sege, urduguc scurnev..., scobudsagut, tahat, scent leluc, ur istennec, mulhat, Josepnc, assunsagut, világ, ne legen, stb.*

De mindez még beható kutatást kíván. Erre pedig az volna szükséges, hogy e codex, mely 500 évvel ezelőtt külföldre került, ismét visszajutna, és pedig véglegesen, Magyarországra. Nekünk kincs, a königsbergi egyetem könyvtárában inkább csak curiosum.

Dr. Schwenke igazgató úr hozzám intézett levelében a latin codexet, melyhez a Töredék hozzá volt kötve, s a melyet ő most emettől külön választott s külön szám alatt lajstromozott, ekként írja le:

Die Handschrift 1194. welche die altungarischen jetzt als 1194-a geführten Fragmente enthielt. ist eine Pergamenthandschrift, fast ganz in 2 Spalten beschrieben, saec. XIII—XIV. Blattgröße 195 × 145 mm.

Sie besteht aus 2 ursprünglich nicht zusammengehörigen Theilen (fol. 1 siehe in 1194-a!)

1) Fol. 2—43. Saec. XIII. Ohne Über- und Unterschrift. Inhalt: De poenitentia: flores collecti ex patribus. (hauptsächlich Augustinus, Gregorius, Bernardus, aber auch Ciceros Paradoxa). Incip.: «Quoniam peccantibus» Explic.: «apellandum puto».

2) Fol. 44—97 und 108. worein später die Papier- und Pergamenteinlage f. 98—107 eingelegt ist. Beschrieben von verschiedenen Händen saec. XIII—XIV.

f. 44—82^v Liber beatae virginis editus per fratrem (Name nicht genannt) de ordine praedicatorum.

f. 82^v—88^v Libellus beati johannis evangeliste editus ab eodem fratre.

Beide von einer Hand; enthalten Excerpte aus Kirchenschriftstellern. Wahrscheinl. saec. XIII.

f. 88^v—89^v Theologisch-philosophisches von anderer Hand und Tinte, aber gleichzeitig.

f. 90—97^v Geschichten zu Ehren der Maria. saec. XIII—XIV. Inc.: «De uirtute nominis Marie et silencio. Monachi quidam» etc.

Expl.: «reliqui uero ad deum conuertuntur».

Am Ende (f. 97^v) von späterer Hand . . . Anno dni xiii^e2^o post ann . . . (?)

f. 108 (m. fol. 97 ein Doppelblatt bildend) verschiedenes Theologische von einer Hand saec. XIV.

Am Ende von anderer Hand und sehr verblasst: In nomne dni Amen. Anno nat. eiusd. millesimo cccclxxxiiij Indic. (? nicht klar; die erstere Zahl u. das folgende Papstjahr stimmen nicht:) pont. Bonifacij ppe noni Anno 3° die . . . mens. apr. fui in wracislaui . . . honlis (= honorabilis) uiri petri de boleslaui uicecancellarj causarum et audiencie (Consiliarius?) eiusd. sub iudic.

Diese Bemerkung ist geschrieben, ehe die Bestandtheile 1 und 2. mit dem nachherigen gemeinsamen Einbände versehen wurden. Als dies geschah, also nach 1393, wurden zwischen das Doppelblatt 97/108 die *Blätter 98—107*, theils Papier, theils Pergament eingelegt, von denen 98—106^r im 15. Jahrhundert mit einem «Sermo bonus de Sct. Johanne ewan.» beschrieben sind. f. 107^r ist unbeschrieben. 107^v enthält ein kleines Excerpt aus Gregorius Pastoralia, einige Merkwürdige etc. und die Bemerkung «liber iste datus e fratribus minoribus antiq. conventus welouien» d. h. von *Welaui*, wo sich am Ende des 15. Jahrhunderts zwei Minoritenklöster befanden.

Bei Herstellung dieses Einbändes wurde ausserdem als Vorsatzblatt vorgeheftet ein Blatt nebst kleinem Stück des anhängenden zweiten Blattes aus einer ganz verschiedenen, aus anderem Pergament bestehenden, jedenfalls makulierten, Handschrift mit theilweis *magyarischem Text*, beschrieben im XIV. saec.

Aus derselben wurden noch 5 schmale Streifen vom Buchbinder quer über den Rücken zwischen die Binde und über den Holzdeckel geklebt. (Diese mit dem Vorsetzblatt jetzt in Cod. 1194^a.) Es ist sehr zweifelhaft, ob der Buchbinder mehr davon zur Verfügung hatte. Denn er verwandte zur Beklebung der Holzdeckel (anscheinend Eichenholz) Stücke aus anderen Handschriften (Grammatisches u. dgl.). Den äusseren Überzug bildete naturfarbenedes Leder. Als Buckel wurden Messingnägeln mit runden Köpfen eingeschlagen.

Dieser Einband ist jetzt gänzlich aufgelöst und die Bl. 2—108 sind als Cod. 1194 mit neuem Einband versehen.

Das auf dem alten Einband befindliche Papierschild, beschrieben von der Hand des ersten Königsberger Bibliothekars Felix Rex *Polyphemus* (+ 1549) trägt u. a. die Bemerkung «Ex arce Tapia». Die

Handschrift kam also aus der Ordensbibliothek in Tapiau, welche 1541/42 der Königsberger Schlossbibliothek einverleibt wurde. Dorthin waren die Reste der Welauer Klosterbibliothek wahrscheinlich 1525 gebracht worden, als das Kloster von den Mönchen verlassen wurde.

* * *

Ezek előterjesztése után bátorkodom indítványozni:

«Határozza el a t. osztály, hogy a mai ülésből fölkéri az Akadémiát, tenné meg a szükséges lépéseket arra nézve, hogy a Königsbergi Töredék, a vele egybekötve volt latin codexsel együtt, alkalmas csere útján az Akadémiának vagy fővárosunk valamelyik könyvtárának birtokába juthasson».

Adalékok a magyar hitbizomány kérdéséhez.

(Kivonat *Földes Béla* lt. f. évi április 16-án tartott székfoglalójából.)*

A társadalmi gazdaságtan a nemzeti haladás tudománya, mert végső kérdése az, mikép lehet az anyagi javak oly mértékét és oly megoszlását biztosítani, mely a nemzet fejlődésének nélkülözhetlen feltétele. Minden társadalom, minden kor e kérdést csak magára nézve oldhatja meg, mert a gazdasági élet fejlődésének törvényei ugyanazon gyökérből származnak, a melyből a társadalom összes életnyilvánulásainak erejét szívja. Azon, még a régi társadalom szervezetéből fenmaradt intézmények közé, melyekkel szemben az új társadalomnak állást kell foglalni, tartozik a hitbizományi intézmény, melynek vizsgálata a jelen tanulmány tárgya. E helyen és ez alkalommal csak néhány részletet bátorkodom belőle itt bemutatni.

A hitbizományok intézményét először az 1687. évi IX. törvényzikk — és pedig akkor csak a főrendekre — honosítja meg nálunk. «A hitbizottság olygarchiai institutioja — mondja Kossuth a Pesti Hirlapban — II. András aranybullájának olygarchico-anarchikus záradékáért cserébe adatott.» 1790 óta ez intézmény eltörlése szóban forog. Már az 1790-diki országos választmány javaslatai korlátozandónak mondják a hitbizományi intézményt. Az 1827-diki országos választmány is foglalkozik e kérdéssel. Javaslat a hitbizományok eltörlésére számos fontos okot hoz fel, azonban mégis a szabad rendelkezési elvnek és némely nemze-

* Minthogy időközben a földmívelési ministerium a hitbizományok legújabb állapotáról szóló jelentése megjelent, a felolvasásban közölt adatokat az újabbakkal helyettesítjük.